

ДО ПРОБЛЕМ РЕФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми агропромислового комплексу України на сучасному етапі розвитку, зокрема суспільно-політичні, економічні, соціальні, психологічні аспекти процесу його реформування.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, земельні відносини, земельний кодекс.

I. Вступ. 14 листопада 2002р., виступаючи на урочистих зборах з нагоди Дня працівників сільського господарства, Президент України сказав: «... Проблема формування аграрного ринку не менш складна, ніж реформування відносин власності» [16, с.5]. Таке офіційне визнання з уст першої особи держави складності проблем у плані впровадження в життя практичних заходів з реформування сільського господарства чи не найкращим чином характеризує специфіку процесів, які відбуваються у цьому секторі економіки на сучасному етапі її розвитку.

У перші роки з дня проголошення незалежності в основі політики щодо сільського господарства в Україні були покладені концептуальні положення російського економіста Є. Гайдара. Суть їх зводилася до того, що при умові відсутності диктату з боку держави (вважалося - ліквідації командно-адміністративної системи господарювання) ринкові відносини неминуче об'єктивно утвердяться в усіх сферах життя. На практиці це призвело, зокрема, до волюнтаризму при перерозподілі бюджетних коштів далеко не на користь сільського господарства (в одній з публікацій, наприклад, говориться, що в перерахунку на душу населення тих грошових ресурсів, які виділялися на розвиток села, його жителям не вистачило б навіть на придбання лопати) і, що чи не найважливіше, фактично на самоплив було поставлено питання ціноутворення на основні види сільськогосподарської продукції. Зараз, приміром, хоча і з елементами, скажемо, сором'язливості, в окремих публікаціях наводяться дані офіційної статистики про динаміку основних показників сільськогосподарського виробництва. Стан

справ у цьому секторі економіки в недалекому минулому був таким, що, на думку академіка Лукінова І.І., цілком закономірною і слушною могла бути постановка питання про існування реальної загрози інтересам національної безпеки України [5, с.7].

II. Постановка завдання. Проблема реформування агропромислового комплексу України - це насамперед комплексна проблема. Вважаємо за доцільне виділити такі її аспекти.

III. Результати. По-перше, суспільно-політичний. Безсумнівно, наріжним каменем будь-якого суспільного устрою в тій чи іншій державі є спосіб вирішення нею питання форми власності на основні засоби виробництва. Україна не виняток. Більше того. Специфіка сучасного періоду розвитку її народногосподарського комплексу, визначальною особливістю якого є формування і налагодження механізму ефективного функціонування ринкових відносин, що за природою своєю базуються на приватній формі власності на засоби виробництва, підтверджує це з особливою переконливістю. Без вирішення питання власності про будь-які кардинальні зміни в житті нашої країни не може бути й мови. У цьому плані надзвичайно важливим й актуальним є прийняття Верховною Радою України 25 жовтня 2001 року нового Земельного кодексу. Цей крок дозволяє, зокрема, визначити мету і завдання державної політики у сфері регулювання відносин, принципи формування земельних відносин і розвиток ринку землі; включення землі як основного засобу виробництва в економічний обіг; визначення механізму купівлі - продажу земельних ділянок державної та комунальної власності; формування інфраструктури ринку землі; здійснення і захист земельних прав, тобто всіх необхідних елементів ринкової економіки.

Центральне місце в Земельному кодексі займає питання про права власників на землю та структури власності на неї. Основним принципом, який визначає напрям земельного формування, є відміна монополії власності держави. Множинність форм прав власності

на землю — об'єктивна необхідність, зумовлена розвитком ринкових відносин. Оскільки в соціально - політичному аспекті під формою власності на землю слід розуміти спосіб привласнення землі, в Земельному кодексі розкриті і закріплені три форми власності на землю: приватна, при якій суб'єктами виступають громадяни й юридичні особи; комунальна, де суб'єкти - територіальні громади селищ, сіл і міст в особі органів самоуправління, і державна - суб'єктом виступає народ в особі органів виконавчої влади. Право колективної власності на землю ліквідується.

Основними принципами земельних відносин у країні, які розвинуті в Земельному кодексі, визначено:

1) ефективне використання землі та адаптація його до умов ринкової економіки; вирішення проблеми застави (іпотеки) землі;

2) широкий розвиток приватного володіння;

3) розмежування земель державної та комунальної власності;

4) забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад сіл, селищ, міст та держави; недопущення втручання держави в діяльність громадян, юридичних осіб та органів місцевого самоврядування щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законами;

5) здійснення управління земельними ділянками незалежно від форми власності з метою забезпечення нормальних умов життя населення; забезпечення державних гарантій прав на землю та суворого їх захисту.

У Кодексі врегульоване ключове питання земельних відносин - право власності на землю. Набуття і реалізація такого права передбачається відповідно до положень Земельного кодексу.

Закріплено конституційне право громадян і юридичних осіб України, територіальних громад і держави стати власником землі згідно із законом. Право власності на землю усіх власників набуває однакового законного змісту і захисту. Успадкування земельної власності гарантується законом.

Земельний кодекс України максимально враховує різноманітні аспекти земельних відносин в умовах ринкової економіки, створює правові основи ринку землі як сільсько-

господарського, так і несільськогосподарського призначення. Новий, третій розділ «Обіг земельних ділянок», врегульовує усі питання, що не відбиті в чинному земельному законодавстві: купівлі-продажу, застави, дарування, успадкування, оренди. Встановлено можливість обміну земельних ділянок, у тому числі тих, які орендуються, та механізм продажу земельних ділянок, у тому числі із земель державної та комунальної власності. Запроваджуються земельні торги (аукціони, конкурси). Обумовлено підстави формування інституту іпотеки. Предметом тут визначено земельну ділянку, яка перебуває у власності громадянина або юридичної особи, або частку у праві спільної власності на земельну ділянку. Встановлені норми, за яких здійснюється застава (іпотека) земельних ділянок; зокрема сільськогосподарського призначення, визначені права й обов'язки іпотечно-го заставоутримувача та заставодавця, вимоги до змісту іпотечного договору земельної ділянки.

Кодекс закріплює рух земельних ділянок з однієї власності до іншої, прав на земельну ділянку від одного суб'єкта земельних відносин до іншого, визначаються особливості укладання договорів та інших угод, їх оформлення та визначення недійсними. Значне місце приділено особливостям обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема при формуванні землеволодінь і землекористувань недержавних сільськогосподарських підприємств. Поглиблено і конкретизовано умови набуття права оренди земельних ділянок. Встановлено порядок страхування об'єктів оренди земель.

Прийняття і, головне, реалізація основних положень Земельного кодексу, безсумнівно, відіграє свою роль у реформуванні аграрного сектору України і переходу його на новий, якісно відмінний від попереднього, рівень розвитку.

Поряд із суспільно-політичним, вважаємо за необхідне окремо виділити соціальний аспект проблеми реформування сільського господарства: Той стан, в якому опинилась ця галузь народного господарства через багато причин безпосередньо вплинув на рівень і спосіб життя жителів села. Дані офіційної статистики залишають гнітюче враження. У 90-і роки введення в дію житлових будинків та дошкільних закладів у сільській місцевості

зменшилось більш як втричі, загальноосвітніх шкіл - в 13,6 разів, лікарняних об'єктів - в 7-8, клубів і будинків культури - в 20 разів. Мережа, соціальної сфери села з різних причин скорочується. Залишається низьким благоустрій сільських населених пунктів, лише половина з них мають тверде покриття. Рівень забезпеченості сіл закладами соціально - культурної сфери становить: середніми закладами освіти - 52 %, дошкільними - 33, фельдшерсько- акушерськими пунктами - 57, лікувальними амбулаторіями - 8, закладами культури - 63 %. Нині 130 адміністративних районів (30 % від загальної їх кількості) офіційно набули статусу регіонів демографічної кризи, збільшується кількість малих (до 100 жителів) населених пунктів, де живуть переважно особи похилого віку. «Село, - підсумовує Ревенко М.М., - не тільки обезлюднюється і старіє, а й втрачає духовність і культуру» [6, с.63] (Свою неоднозначну роль у цьому плані відіграє, зокрема, і перехід системи підготовки молодих спеціалістів на платну форму навчання).

Тому далеко не випадковим і надзвичайно актуальним стало прийняття у 1999 році «Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999- 2010 роки». Дана Програма розроблена «з метою призупинення спаду, стабілізації і нарощування агропромислового виробництва, забезпечення продовольчих норм держави на основі перебудови соціально - економічних відносин в аграрній сфері, забезпечення поєднання державного і ринкового регулювання розвитку агропромислового комплексу» [3, с 3]. Програма спрямована на соціальне відродження українського села, посилення мотивації праці у сільському господарстві, збільшення доходів сільськогосподарських товаровиробників, підвищення життєвого рівня сільського населення. Досягнення поставленої мети здійснюється шляхом:

1) формування багатукладної аграрної економіки, забезпечення вільного розвитку підприємництва та малого бізнесу, різнобічних ефективних організаційно-правових форм господарювання з максимальним використанням можливостей кооперації та орендних відносин, удосконалення відносин власності на землю та засоби виробництва;

2) забезпечення опосередкованого державного регулювання економіки агропромис-

лового виробництва з економічною свободою підприємств і організацій в умовах ринкових відносин;

3) державної підтримки розвитку агропромислового комплексу на основі освоєння цільових державних програм;

4) забезпечення захисту вітчизняних товаровиробників, формування інфраструктури ринку, входження агропромислового комплексу з конкурентоспроможною продукцією і продовольчими товарами у світове співтовариство;

5) удосконалення ринкових механізмів цінового регулювання, кредитно-фінансової системи та податкової політики, формування інфраструктури ринку, спрямування інвестицій на відновлення та розвиток ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва і харчової промисловості;

6) прискореного розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та хімічної промисловості для забезпечення агропромислового виробництва сучасною технікою, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, препаратами ветеринарної медицини, агросервісного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників;

7) продовження земельної реформи з першочерговим вирішенням питань прав власності на землю та створення ринку землі, раціонального використання земель, їх охорони, вжиття заходів для екологічної безпеки, оптимізації структури угідь, відновлення використання зрошувальних і осушувальних систем, нарощування обсягів захисного лісорозведення;

8) освоєння новітніх ресурсозберігаючих технологій виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та охорони довкілля;

9) розвитку інтеграційних процесів у виробництві сільськогосподарської продукції та її промисловій переробці з метою вироблення високоякісних конкурентоспроможних продуктів харчування, здешевлення витрат з переробки і реалізації продукції споживачу;

10) здійснення державної науково-технічної політики, поліпшення наукового, інформаційного та кадрового забезпечення агропромислового виробництва, розвитку селекції і насінництва сільськогосподарських культур та селекційно-племінної справи у тваринництві та рибництві;

на землю — об'єктивна необхідність, зумовлена розвитком ринкових відносин. Оскільки в соціально - політичному аспекті під формою власності на землю слід розуміти спосіб привласнення землі, в Земельному кодексі розкриті і закріплені три форми власності на землю: приватна, при якій суб'єктами виступають громадяни й юридичні особи; комунальна, де суб'єкти - територіальні громади селищ, сіл і міст в особі органів самоуправління, і державна - суб'єктом виступає народ в особі органів виконавчої влади. Право колективної власності на землю ліквідується.

Основними принципами земельних відносин у країні, які розвинуті в Земельному кодексі, визначено:

1) ефективне використання землі та адаптація його до умов ринкової економіки; вирішення проблеми застави (іпотеки) землі;

2) широкий розвиток приватного володіння;

3) розмежування земель державної та комунальної власності;

4) забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад сіл, селищ, міст та держави; недопущення втручання держави в діяльність громадян, юридичних осіб та органів місцевого самоврядування щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законами;

5) здійснення управління земельними ділянками незалежно від форми власності з метою забезпечення нормальних умов життя населення; забезпечення державних гарантій прав на землю та суворого їх захисту.

У Кодексі врегульоване ключове питання земельних відносин - право власності на землю. Набуття і реалізація такого права передбачається відповідно до положень Земельного кодексу.

Закріплено конституційне право громадян і юридичних осіб України, територіальних громад і держави стати власником землі згідно із законом. Право власності на землю усіх власників набуває однакового законного змісту і захисту. Успадкування земельної власності гарантується законом.

Земельний кодекс України максимально враховує різноманітні аспекти земельних відносин в умовах ринкової економіки, створює правові основи ринку землі як сільсько-

господарського, так і несільськогосподарського призначення. Новий, третій розділ «Обіг земельних ділянок», врегульовує усі питання, що не відбиті в чинному земельному законодавстві: купівлі-продажу, застави, дарування, успадкування, оренди. Встановлено можливість обміну земельних ділянок, у тому числі тих, які орендуються, та механізм продажу земельних ділянок, у тому числі із земель державної та комунальної власності. Запроваджуються земельні торги (аукціони, конкурси). Обумовлено підстави формування інституту іпотеки. Предметом тут визначено земельну ділянку, яка перебуває у власності громадянина або юридичної особи, або частку у праві спільної власності на земельну ділянку. Встановлені норми, за яких здійснюється застава (іпотека) земельних ділянок; зокрема сільськогосподарського призначення, визначені права й обов'язки іпотечно-го заставаутримувача та заставаодавця, вимоги до змісту іпотечного договору земельної ділянки.

Кодекс закріплює рух земельних ділянок з однієї власності до іншої, прав на земельну ділянку від одного суб'єкта земельних відносин до іншого, визначаються особливості укладання договорів та інших угод, їх оформлення та визначення недійсними. Значне місце приділено особливостям обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема при формуванні землеволодіння і землекористувань недержавних сільськогосподарських підприємств. Поглиблено і конкретизовано умови набуття права оренди земельних ділянок. Встановлено порядок страхування об'єктів оренди земель.

Прийняття і, головне, реалізація основних положень Земельного кодексу, безсумнівно, відіграє свою роль у реформуванні аграрного сектору України і переходу його на новий, якісно відмінний від попереднього, рівень розвитку.

Поряд із суспільно-політичним, вважаємо за необхідне окремо виділити соціальний аспект проблеми реформування сільського господарства: Той стан, в якому опинилась ця галузь народного господарства через багато причин безпосередньо вплинув на рівень і спосіб життя жителів села. Дані офіційної статистики залишають гнітюче враження. У 90-і роки введення в дію житлових будинків та дошкільних закладів у сільській місцевості

зменшилось більш як втричі, загальноосвітніх шкіл - в 13,6 раза, лікарняних об'єктів - в 7-8, клубів і будинків культури - в 20 разів. Мережа, соціальної сфери села з різних причин скорочується. Залишається низьким благоустрій сільських населених пунктів, лише половина в них мають тверде покриття. Рівень забезпеченості сіл закладами соціально – культурної сфери становить: середніми закладами освіти - 52 %, дошкільними - 33, фельдшерсько-акушерськими пунктами - 57, лікувальними амбулаторіями - 8, закладами культури - 63 %. Нині 130 адміністративних районів (30 % від загальної їх кількості) офіційно набули статусу регіонів демографічної кризи, збільшується кількість малих (до 100 жителів) населених пунктів, де живуть переважно особи похилого віку. «Село, - підсумовує Ревенко М.М., - не тільки обезлюднюється і старіє, а й втрачає духовність і культуру» [6, с.63] (Свою неоднозначну роль у цьому плані відіграє, зокрема, і перехід системи підготовки молодих спеціалістів на платну форму навчання).

Тому далеко не випадковим і надзвичайно актуальним стало прийняття у 1999 році «Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999- 2010 роки». Дана Програма розроблена «з метою призупинення спаду, стабілізації і нарощування агропромислового виробництва, забезпечення продовольчих норм держави на основі перебудови соціально - економічних відносин в аграрній сфері, забезпечення поєднання державного і ринкового регулювання розвитку агропромислового комплексу» [3, с 3]. Програма спрямована на соціальне відродження українського села, посилення мотивації праці у сільському господарстві, збільшення доходів сільськогосподарських товаровиробників, підвищення життєвого рівня сільського населення. Досягнення поставленої мети здійснюється шляхом:

1) формування багатокладної аграрної економіки, забезпечення вільного розвитку підприємництва та малого бізнесу, різнобічних ефективних організаційно-правових форм господарювання з максимальним використанням можливостей кооперації та орендних відносин, удосконалення відносин власності на землю та засоби виробництва;

2) забезпечення опосередкованого державного регулювання економіки агропромис-

лового виробництва з економічною свободою підприємств і організацій в умовах ринкових відносин;

3) державної підтримки розвитку агропромислового комплексу на основі освоєння цільових державних програм;

4) забезпечення захисту вітчизняних товаровиробників, формування інфраструктури ринку, входження агропромислового комплексу з конкурентоспроможною продукцією і продовольчими товарами у світове співтовариство;

5) удосконалення ринкових механізмів цінового регулювання, кредитно-фінансової системи та податкової політики, формування інфраструктури ринку, спрямування інвестицій на відновлення та розвиток ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва і харчової промисловості;

6) прискореного розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та хімічної промисловості для забезпечення агропромислового виробництва сучасною технікою, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, препаратами ветеринарної медицини, агросервісного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників;

7) продовження земельної реформи з першочерговим вирішенням питань прав власності на землю та створення ринку землі, раціонального використання земель, їх охорони, вжиття заходів для екологічної безпеки, оптимізації структури угідь, відновлення використання зрошувальних і осушувальних систем, нарощування обсягів захисного лісорозведення;

8) освоєння новітніх ресурсозберігаючих технологій виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та охорони довкілля;

9) розвитку інтеграційних процесів у виробництві сільськогосподарської продукції та її промисловій переробці з метою вироблення високоякісних конкурентоспроможних продуктів харчування, здешевлення витрат з переробки і реалізації продукції споживачу;

10) здійснення державної науково-технічної політики, поліпшення наукового, інформаційного та кадрового забезпечення агропромислового виробництва, розвитку селекції і насінництва сільськогосподарських культур та селекційно-племінної справи у тваринництві та рибництві;

11) прискорення соціального відродження села, створення повноцінного середовища для проживання населення в сільських населених пунктах.

На першому етапі реалізації Програми (1999-2000 роки) передбачалося здійснити заходи, пов'язані з призупиненням спаду та стабілізації агропромислового виробництва, реалізація основних напрямів його реформування, в тому числі остаточного визначення подальшої земельної реформи, створення основних економічних механізмів функціонування в умовах ринку, започаткування іпотечного кредитування. Першочергового значення набуває вдосконалення територіального розміщення виробництва, організація раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, концентрації фінансових і матеріально-технічних ресурсів на пріоритетних напрямках в галузях рослинництва і тваринництва, застосування енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

На другому етапі (2001—2005 роки) на основі реструктуризації агропромислового виробництва, поліпшення фінансового стану, створення умов та залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, зміцнення матеріально-технічної бази з використанням технічних засобів переважно вітчизняного виробництва, збільшення обсягів застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин нарощуватимуться обсяги виробництва сільськогосподарської продукції проти 1998 року на 17—20 відсотків, наповнюватиметься внутрішній і зовнішній ринок продовольства. В основному завершиться формування соціальної інфраструктури села як об'єктів комунальної власності.

На третьому етапі (2006-2010 роки) в основному буде сформована

багатоукладна аграрна економіка, забезпечуватиметься розвиток агропромислового комплексу на основі збалансованих за структурою, кількістю ресурсів та обсягами виробництва, а також виконання окремих державних, галузевих та регіональних програм.

Третій аспект, на якому ми вважаємо за необхідне акцентувати нашу увагу, - психологічний. Сьогодні перевага віддається здебільшого суто економічним чинникам, а значимість вищевказаного явно недооцінюється. Тим часом, це дуже важливе, насамперед з історичної точки зору, болюче й окреме пи-

тання. В даному разі виділимо такі його складові.

По-перше, мусимо визнати, що в силу ряду причин в сьогоднішнього селянина повністю відсутнє почуття власника, і в тому числі - власника землі. Сучасне покоління селян виросло і виховане на принципах колективної форми власності на землю, одним із безпосередніх наслідків яких є повна відсутність заінтересованості в кінцевих результатах своєї праці. Це питання, по суті, не вирішено і понині, оскільки ще не створений оптимальний і гнучкий механізм ціноутворення на основі виходу сільськогосподарської продукції.

По-друге, як вчили нас у свій час класики марксизму, наша свідомість визначається матеріальними передумовами. Розвиваючи цю думку, очевидним є той факт, що обов'язково приймати до уваги саме сприйняття людиною того чи іншого акту, його актуальність, зрілість необхідних передумов. Адже від цього, в решті-решт залежить й адекватність її поведінки, діяльності, життєвої позиції. В цьому відношенні цікавими виглядають результати спеціального соціологічного дослідження з проблематики реформування народногосподарського комплексу України (див. табл.1) [4, с. 31].

По-третє, не підлягає найменшому сумніву, що реформування аграрного сектору в плані утвердження там ринкових відносин - не лише веління часу. Це, як свідчить уся світова практика, об'єктивна необхідність. Але з таким же правом слід поставити й питанням, наскільки для такого переходу на даний час в тій чи іншій країні склалися об'єктивні передумови.

По-четверте, у комплексі проблем сучасного етапу розвитку економіки України в цілому і агропромислового комплексу зокрема особливе місце займає питання ціноутворення. Вважаємо за доцільне виділити такі його складові. Перше, виходячи з того, що питання ціноутворення, по суті, не визнає галузевих розбіжностей, оскільки в кожному конкретному випадку йтиме мова про вирощування пшениці чи проїзд у міському транспорті, переслідується одна мета - за допомогою цінового механізму якнайповніше врахувати затрачений час і зусилля, його розгляд вимагає у відомому розумінні абстрагування від специфіки тієї чи іншої галузі. З іншого боку, якою б не була розробка механізму ціно-

утворення, її рівень може проявитися лише в процесі практичної діяльності, тобто щодо відношенню до тієї чи іншої галузі народного господарства.

ня цін в умовах ринкової економіки полягає в тому, що саме вони визначають структуру виробництва, суттєво впливають на рух матеріальних і грошових ресурсів, розподіл то-

Таблиця 1

Ставлення населення України (виборців) до економічних реформ на селі

Ставлення до економічних реформ	По Україні на час			У тому числі по регіонах											
	Виборів президентів України	Виборів президента України		Центр			Схід			Південь			Захід		
		I тур	II тур	Виборів президента України	I тур	II тур	Виборів президента України	I тур	II тур	Виборів президента України	I тур	II тур	Виборів президента України	I тур	II тур
Проти реформ	45,8	44,3	37,9	52,4	56,2	50,0	66,3	66,5	53,8	57,0	54,8	52,8	18,7	12,5	9,1
За реформи	36,4	49,3	56,6	30,6	37,3	43,6	19,2	33,0	42,9	23,8	38,5	42,3	61,4	81,3	86,8
Не визначились	17,8	6,4	5,5	17,0	6,5	6,4	14,5	6,2	6,3	19,4	6,7	4,9	19,9	6,2	4,1
Кількість виборців, млн.	19,6	19,4	19,5	7,5	7,3	7,3	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	5,4	5,4	5,4

На перший погляд, у це важко повірити, але щодо питання ціноутворення серед вітчизняних економістів немає однаковості. Крім, причин чисто суб'єктивного характеру, основною, на наш погляд, причиною різноманітності поглядів з проблематики ролі та місця ціноутворення в економічному житті країни є, з однієї сторони, та чи інша міра усвідомлення глобальності даної проблеми, а, з іншої, абсолютизація її значимості у вирішенні основних завдань подальшого розвитку України на шляху формування ринкових відносин. Так, наприклад, окрема група економістів беззастережно вірить у те, що «... у створенні економічних відносин ринкової економіки визначальним є цінове регулювання» [2, с.5]. На підтвердження цього приводяться висловлювання, наприклад, такого характеру: «Значен-

варної маси, рівень добробуту населення. Помилка в ціноутворенні може анулювати реальність фінансових планів, підірвати ефективність і знизити прибутковість виробництва» [2, с. 15].

І на перший, і на другий погляди така позиція далеко не позбавлена логіки. Значимість ціноутворення важко переоцінити. За його допомогою по суті можна вирішити будь-яке питання як короткострокового плану, так і у розрахованих на глобальну перспективу. Але є одне зауваження. Така позиція - позиція абсолютизації - все-таки одного з елементів налагодження механізму ефективного функціонування народногосподарського комплексу країни вже в своїй основі передбачає ігнорування, витіснення на задній план інших, по суті таких же рівноцінних і важливих еконо-

мічних інструментів, поява і застосування яких була об'єктивною необхідністю, результатом, скажемо, навіть історичного розвитку. Очевидно, одна з причин абсолютизації значимості ціноутворення взагалі і в агропромисловому комплексі зокрема прихована, між іншим, в суб'єктивізмі нашого мислення, глибокого вивчення і усвідомлення складності (за логікою важливості) тільки одного з комплексу відповідних економічних інструментів, які застосовуються у практичній діяльності. Хоча й цим, ми, мабуть, на даємо остаточної (чи правильної?) відповіді на питання відображення в економічній літературі проблематики ціноутворення.

У контексті вищесказаного зупинимось на позиції акад. Юрчишина В.В. У статті „До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства» він, між іншим, пише, що «... певна група поглядів на причини аграрної кризи об'єднує тих, хто вважає її найважливішою причиною недосконалість макроекономічної політики держави щодо галузі і думає, що досить удосконалити фінансові та цінові відносини у сільському господарстві, як його біди і занепад почнуть відходити у минуле. Було б великою помилкою недооцінювати недосконалість макроекономічних відносин у сільському господарстві. Але все-таки єдино правильним є виходити з того, що одна, навіть дуже важлива причина не могла б спричинити таку глибоку кризу, і відповідно, що тільки удосконалення макроекономічних відносин не стане панацеєю для врятування сільського господарства. Дійсність свідчить про принципово інше: оскільки сучасний стан цієї галузі спровокованій дуже великою сукупністю обставин, то вихід з нього треба шукати в одночасному, взаємоузгодженому і цілеспрямованому подоланні всіх без винятку причин, які його викликали» [7, с.62].

Ось що найважливіше. Комплексний підхід при вирішенні проблем нашого сьогодення. Економіка - це надзвичайно складний механізм, чи не визначальною особливістю якого є взаємозв'язок і взаємозалежність усіх без винятку його складових. До чого може призвести ігнорування цієї істини можна начисто переконатися навіть на прикладах з історії нашої країни. Відтіснення на задній план агропромислового комплексу, недостатня увага розв'язанню назрілих проблем у цій

галузі в кінцевому підсумку призвели до того, що під питанням опинилось власне питання політичної незалежності України. Але в даному випадку важливо таке. Якою б не була значимість ціноутворення, навіть ефективність його застосування перебуває у прямій залежності від того стану, в якому знаходиться економіка країни в цілому, наскільки адекватною цьому стану є міра розробки теоретичних (і практичних) положень того чи іншого економічного явища, того чи іншого економічного інструментарію.

Таким чином, вирішення проблем ціноутворення взагалі і щодо агропромислового комплексу зокрема, як і ефективність його застосування слід розглядати тільки в комплексі проблем економіки країни. По суті, навіть міра усвідомлення тією чи іншою людиною того чи іншого питання в кінцевому підсумку залежить від об'єктивних чинників.

Сказане має безпосередньо практичне значення. Насамперед це стосується ролі держави в питанні ціноутворення. Хоча й невеликий у часовому вимірі досвід регулювання сільськогосподарського виробництва у нашій країні свідчить, що однією з найважливіших причин його катастрофічного стану на початку і в середині 90-х років минулого століття було, зокрема, самоусунення держави під декларативні лозунги прискороного утвердження в економіці країни ринкових відносин від вирішення проблем, актуальність яких була очевидною і можливою лише за умови, навпаки, посилення ролі держави. Ми зараз тільки потрохи починаємо це усвідомлювати. Правда, форми прояву цього усвідомлення досить таки суперечливі. Взяти хоча б таке. Підраховано, наприклад, що за період з 1991 року тільки з питань розвитку фермерства Верховною Радою України було прийнято більше 40 законодавчих і нормативних актів. Така кількість переросте, очевидно, в якість тільки в русло зневіри селян у довговічність чергової постанови. В той же час, наскільки відомо, єдиними нормативними документами, які регламентують порядок ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в сучасних умовах, є прийняті ще в 1990-1991 р. Закон України «Про ціни і ціноутворення» й постанови Кабінету Міністрів України «Про систему цін в народному господарстві і на споживчому ринку України», які, до того ж, вже на час їх прийняття «не мали належного економічного обґрунтування» [2, с. 26].

Сказане тільки верхівка тієї складності проблем, вирішення яких -запорука утвердження в економіці країни ринкових відносин. Ми повинні зрозуміти одну істину. Потрібно виходити з цього принципу, не віддаючи данину моді, а виходячи з реалій нашого сьогодення. А реалії такі, що в питанні ціноутворення саме держава, а не примарні перспективи саморегуляції цін, повинна бути гарантом проведення єдиної (на загальнодержавному рівні) політики. Таке враження, що на тілі ейфорії здобуття політичної незалежності державне регулювання економіки асоціюється з поверненням до командно-адміністративної системи господарювання. Але чому не вичленити з цього тільки раціональне зерно, а саме: держава повинна йти в авангарді утвердження в економіці країни ринкових відносин і відігравати при цьому надзвичайно активну роль. Ми ще не достатньою мірою усвідомили, не позбулися суб'єктивного, в т. ч. зарубіжного впливу на хід економічного розвитку. Досить сказати хоча б те, що основним контролюючим органом в галузі ціноутворення в сучасних умовах є Антимонопольний комітет (сама назва досить-таки красномовна). Його діяльність, між іншим, неодноразово піддавалася серйозній критиці. Але, як він може ефективно виконувати свої функції в умовах половинчастості й серйозних упущень в галузі приватизації насамперед промислових підприємств?

Ми торкнулися тільки деяких, найбільш наболілих й глобальних питань ціноутворення. У той же час щодо сільського господарства вони набувають особливої актуальності. В першу чергу це пов'язане з усуненням диспаритету цін на промислову й сільськогосподарську продукцію. Необхідність такого кроку більш ніж очевидна і неодноразово визнавалася на найвищому рівні. Ми доволі часто приводимо такі викладки. Сьогоднішньому селянинові, наприклад, щоб купити 1т. вугілля, потрібно виростити, зібрати і (що чи не найголовніше) реалізувати приблизно 5т. пшениці. Причому, мова йде не про спрощене вирівнювання цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, що в кінцевому підсумку призведе до росту роздрібних цін і викличе небажану й непередбачувану реакцію в інших, суміжних галузях. Держава повинна стимулювати виробництво найважливіших видів сільськогосподарської продукції шля-

хом покриття за рахунок коштів державного бюджету різниці між реальною трудомісткістю цього виробництва і цінами, за якими вказана продукція реалізується. Це, очевидно, сьогодні одне із найважливіших питань.

І ще одне. Окремо зупинимось на такому аспекті: «...ціноутворення в АПК мусить базуватися передусім на практичній доцільності. Якщо використання тих чи інших факторів у ціноутворенні поліпшує регулювання процесів суспільного відтворення і не викликає ніяких негативних наслідків, то їх доцільно запроваджувати, незважаючи на можливу теоретичну бездоказовність даного кроку» [2, с 6-7].

IV. Висновки. Даючи свою оцінку цьому висловлюванню, ми, зокрема, виходимо і з того, що воно, по суті, стає як протиріччя з установленим станом речей в суспільно-економічному житті країни і попри свою, на перший погляд, прикладну значимість є далеко поставити не таким вже і простим. Насамперед, очевидно, слід питанню, чи у вітчизняній економіці, як і в економіці будь-якої іншої країни взагалі прийняття якогось конкретного рішення можливе на порожньому місці без достатнього, в тому числі і теоретичного, підґрунтя? І, по-друге, чи можливий варіант застосування такого підходу в окремо взятому регіоні, в окремо взятій галузі народного господарства? Мабуть, відповідь на ці два питання вже, по суті, поставить під сумнів обґрунтованість такого підходу. І ще одне. Його застосування, за логікою, можливе при умові недостатнього врахування вказаного нами раніше чинника взаємозв'язку і взаємозалежності процесів, які проходять в економіці країни. Хоча в кінцевому підсумку, задаючи ці питання, не можна повністю і беззастережно відкидати її прогресивну сторону. Якщо існує нагальна потреба вирішення того чи іншого питання і для її розв'язання є необхідні передумови, які роблять його вирішення реальним, то чому б цього не зробити? Але такий підхід, очевидно, неможливий в загальнонаціональному масштабі. Тим більше - в питанні ціноутворення.

1. «В Україні споконвіку шанували селянську працю». Виступ Президента України Л. Д. Кучми на урочистих зборах з нагоди Дня працівників сільського господарства 14 листопада 2002 року // Економіка АПК. - 2002-№11.

2. Білик Ю. Д. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК //К.: Урожай, 2000.

3. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999-2010 роки // Економіка АПК -1999-№6.

4. Онищенко О. Особливості сучасних земельних відносин в Україні // Економіка України - 2001 - № 4.

5. «Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України». Наукова доповідь. За ред. Лукінова І. І., Каблука П.Т. // Економіка АПК - 2000 - № 8.

6. Ревенко М. М. Поглиблювати аграрну реформу в Україні // Економіка АПК-2002-№ 5.

7. Юрчишин В.В. До аналізу причин і наслідків за-непаду сільського господарства // Економіка України - 2001 - № 6.

The article considers problems of the agricultural industry of Ukraine on the contemporary stage of development, namely social-political, economic, public, psychological aspects of the process of its reforming.

Клевець В.Б.

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

У статті зазначено, що основним показником беззбитковості роботи підприємства є позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, який характеризує ефективність виробництва і в кінцевому рахунку свідчить про обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. Одночасно прибуток є не лише джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємств, а й джерелом формування бюджетних ресурсів держави.

Тому вибір оптимальних варіантів планування та ефективного управління прибутком становить досить серйозну проблему.

Цю завдання можна вирішити тільки ЕОМ при використанні статистичних даних та методу лінійної оптимізації, розроблений Л.В.Канторовичем в сучасній інтерпретації.

I. Вступ. Рациональна організація виробництва молокопродуктового підкомплексу має сьогодні особливе значення, виходячи із показників динаміки виробництва продукції цієї галузі в усій Україні та по регіонах. Так, згідно з фінансовими показниками ВАТ “Чортківський сирзавод” Тернопільської області спостерігається тенденція до зменшення росту доходу.

Тут нумерація років відповідає, відповідно, 2000, 2001, 2002 рокам. Аналогічна ситуація спостерігається і на більшості підприємств України.

II. Постановка завдання. Очевидно, що в умовах, у яких перебувають переробники молочної продукції, вибір оптимальних варіантів планування та управління виробництвом становить досить серйозну проблему. В ринкових умовах господарювання вона поси-

люється жорсткою конкуренцією товаровиробників всередині країни а також слабо регульованими потоками товарів із зарубіжжя. У цих умовах не можна ухвалювати обґрунтованих рішень без переробки великого обсягу економічної інформації, що характеризує на

